

Toplantı, Sempozyum, Çalıştay

II. Uluslararası Kıraat Sempozyumu “Tarihten Günümüze Kıraat İlmî”

Yusuf ALEMDAR*

Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı'nın organizatörlüğünde düzenlenen “Tarihten Günümüze Kıraat İlmî” konulu *Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, ülkemizde ilk kez olmak üzere; 42 kişinin aktif katılımcı, bir o kadar kişinin de alanın ilgilisi, görevlisi ve uzmanı olmak sıfatıyla davetli misafir, onca kişinin ise tertip komitesinde vazifeli olarak yer alması ve üç gün boyunca oturumları izleyen çok sayıdaki dinleyici kitlesinin iştirakiyle 16-18 Kasım 2012 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirildi.

I. Gün: 16.11.2012 Cuma

Cuma namazı öncesi Sultanahmet Camii'nde yerli ve yabancı kur-râ-hafızlar Kur'an okuma ziyafeti sundular.

Namazı müteakiben sempozyumun yapılacağı Zeytinburnu-Kazlıçeşme sahilindeki Novotel'e geçildi. Burada, katılımcılar ve konuklar evvelâ öğle yemeğini yediler. Ardından –Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez'in salona teşrifleriyle- saat: 14.50 itibariyle program başladı. Açılıшта, ülkemizi temsilen İstoç Camii İmam-Hatibi Bünyamin Topçuoğlu (3/Âl-i İmrân, 1-9) ile dışarıdan gelenleri temsilen Mısırlı kâri Mahmut Tûhî (29/ *Ankebût*, 46-51) tarafından Kur'an-ı Kerîm okundu.

Protokol konuşmaları sadedinde DİB Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu başkan vekili Bayram Yılmaz, kısa bir takdimde bulundu: “*Bu kurul, DİB'in en kadim kuruluşudur. Osmanlı'daki Tetkik-i Mesâhif Heyeti'nden tedviren bu adı alarak teşekkül etmiştir. Bugün ülkemizde Kur'an'ı yeniden*

¹ Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi (Zonguldak) İlahiyat Fakültesi Kur'an-ı Kerîm Kıraati ve Tefsiri Öğretim Üyesi (quranic_reciter@hotmail.com).

yazacak ve imlâ edecek yeterince yetişmiş insan gücü vardır. 2010 yılında bu birimde bir isim değişikliğine gidilmiştir. Bu değişiklikte misyonuna yeni bir işlev eklenmiştir. Bu da Kıraat sahasında çalışmalar yapmaktır. Bu meyanda bir Kıraat İlmi arşivi oluşturma çabasına girilmiştir.”

Reîsü'l-Kurrâ Ahmet Arslanlar'a vekâleten Üsküdar-Çengelköy Yıldırım Beyazıt Camii İmam-Hatibi Mustafa Demirkan, Arapça olarak hazırlayıp sunduğu konuşmasında; önce, rahatsızlığı nedeniyle buraya gelemeyen hocanın, hazırına selâmlarını ilettili. Sonra, Kur'an vasıtasıyla Arapça'nın, grameri bozulmadan bugüne kadar geldiğinden; yani Sarf ve Nahiv kurallarının kalıcılığını Kur'an sayesinde aynen koruyabildiğinden bahisle Kıraat İlmi'nin buna katkısının yadsınmaması ve unutulmaması lazım geldiğini söyledi.

Yurtdışından gelen konuklar adına, toplantıya Suudi Arabistan'dan katılan Dr. Eymen Rüşdî Süveyd; Kur'an'ın Müslümanlar nezdindeki yerini belirterek, bugün –Resûlüllah'ın öğrettiği gibi- yıllarca hocaların önünde diz çökerek Kur'an'ı okuyan ve ezberleyen nice talebenin varlığına işaret etti.

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez ise, konuşmasında şu noktalara parmak bastı: Kıraat İlmi, Kur'an'ın mevsukiyetiyle birebir ilişkili olduğu için önemlidir. Kıraat İlmi, Kur'an'ın Peygamber Efendimiz tarafından nasıl tilâvet edildiğini en ince ayrıntısına kadar konu edindiği için önemlidir. Kur'an'ın telaffuzu, hem sadırlarda ve hem de satırlarda kaydedilmiştir. İslâm düşüncesinin şekillenmesinde Kıraat farklılıklarının çok önemli katkıları olmuştur. Fıkıhçılar bun(lar)dan çok istifade etmişler ve yorumlarda bulunmuşlardır. Kıraat İlmi ile dilbilimciler (filologlar), çoğu kez birlikte çalışmışlardır. Arap lehçelerini Kıraat İlmi sayesinde Kur'an merkezli olarak korumuş oluyoruz. Kıraat İlmi'nin estetik bir boyutu bulunmaktadır. İslâm mesajının ulaştırılmasında, Kur'an'ın kulağa hitabından çok yararlanılır. Tarihten bugüne Kıraat alanında gerek kitaplarla, gerekse eğitim-öğretim faaliyetleriyle günümüze değin hizmet edenlere (ki, bizzat isimlerini zikrederek) minnet ve şükranlarımızı ifade ediyor ve gönderiyoruz. Kıraatle ilgili mütehassıslardan oluşan ilmi araştırma heyetini oluşturma gayreti içindeyiz. Yanısıra bu ilmin envanterini çıkarma noktasında da çalışmalar yapmaktayız. Bugüne kadar Uluslararası Güzel Kur'an Okuma ve Hafızlık yarışmalarında ülke olarak gerektiği gibi başarı/performans gösteremediğimiz özeleştirisini de yapmak mecburiyetindeyiz. Batılılar gözünde Kur'an, versiyonu olmayan bir dünya klasiğidir. Bizim gözümüzde ise, onun asla değişmediği, benzerinin olmadığı ve hâlâ meydan okumaya devam ettiğidir. Başkanlığımız bünyesinde Mushafları İnceleme Kurulu'nun bulunması, Allah'ın –onu korumaya dair- vadinin bir tecellisidir.

BİRİNCİ OTURUM: *Kıraatlerin Kaynağı*

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Raşit Küçük (DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı)

1. Tebliğ: *Yedi Harf ve Kıraatler*. Ürdün Üniversitesi'nden Prof. Dr. Muhammed Halid Mansur'un sunduğu bildiride şu hususlara temas edildi: Yedi harf hadislerinin kritiği düzleminde kastedilen şey, eda keyfiyetleridir. Yedi harf-kıraat ilişkisi bağlamında şunlar söylenebilir: Yedi harf, yedi vecih demektir. Son arzda/mukabelede Hz. Muhammed ile Cebraîl bunların hepsiyle okuyup dinleştiler. Muteber, mütevatir ve sahih kıraatlerin üç şarta uyma gerekliliği vardır. Meşhur kıraatler de 7 harf kapsamında kabul edilir. Bir hikmet eseri olarak farklı kıraatler, bugün bile hâlâ devam etmektedir. Kur'an, Resûlullah'ın kalbine/zihnine yedi kıraat/vecih olarak indi/vahyedildi.

Müzakere: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Abdülmecit Okçu, Kıraatte usul, fonetik farklılıkları; ferş ise, gramatik farklılıklardır diyerek bu bildirinin üç açıdan eleştirilebileceğini söyledi: Usûl, muhteva ve kaynaklar bakımından.

2. Tebliğ: *Kıraatlerde Tevatür Olgusu*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Sıtkı Gülle tarafından; Kıraat'in tanımı, tevatür kavramı ve bunun ispatına yönelik üç bölüm hâlinde ele alınıp sunulan bildiride şu hususlar üzerinde duruldu: Her bir kıraatin tevatürlüğünü kanıtlama imkânından mahrumuz. Tevatürlük, Resûlullah'a isnadı açısından değil imamlara isnadı açısından doğrudur ki, bu böyle yorumlanmalıdır. Kur'an-ı Kerîm'in indirildiği dil, Mekke ve Medine'de konuşulan lehçe ve şivelerdir. Yani Kur'an, onların ağzıyla inzal olmuştur. Bu dil, o devrin şartlarına göre diğer kabilelerin lehçelerinin harmanlandığı ortak ve çevresine göre gelişmiş bir lisandır. Kur'an tek lehçeyle inmiş ama diğer lehçelerdeki ifade biçimlerine imkân ve ruhsat vermektedir.

Müzakere: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Mehmet Ünal; tevatür, kıraatler için olmazsa olmaz şart değildir diyerek, buna dair çeşitli örnekler verdi ve bir haberin sahih olması için illâ da mütevatir olması gerekmediğinin altını çizdi.

3. Tebliğ: *Kıraat Terimlerindeki Anlam Kırılmaları –Şazz Kavramı Örneği-* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Mehmet Dağ'ın sunumunda şu noktalara değinildi: Kıraatlerin belirlenmesinde en önemli iki yol tespit ve tercihtir. Şazz kavramını Kıraat İlmi literatüründe ilk defa kullanan kişiler Halil b. Ahmed ve Sibeveyh'tir. Şazz kavramının Kıraat terminolojisine girişi ise Taberî ile başlamıştır. Hadis'e ait olan bu terimi o, Kıraat İlmi'ne taşımıştır. Taberî, Kıraat imamlarını 25'e çıkarmaktadır. Bunlardan 7 tanesini icma, diğerlerini de şazz olarak değerlendirmektedir. Şazz, yaygın olmama ve gelenek hâline gelmeme şeklinde

tanımlanabilir. Bu tarif çerçevesinde sahih olup da şazz kategorisine sokulan okumaların, tekrar gündeme getirilmesi gerekir. 7'li ve 10'lu sisteme karşı değilim. Şazz kıraatler, 7'li ve 10'lu sistemlere dâhil olmadığından sahih kabul edilmeyerek bunların dışına itilmesi sonucu şazz sayılan okuyuşlardır.

Müzakere: Marmara Üniversitesi SBE Doktora öğrencisi Hatice Saliş tebliğ hakkında şunları söyledi: Bildirinin bölüm/kısım başlıkları başarısız ama içerik, hem muhteva ve hem de kaynaklar bakımından güçlü idi.

II. Gün: 17.11.2012 Cumartesi

Bu sempozyumun hemen sonrasında Mısır'da aynı temayı işleyen başka bir toplantıya özellikle yabancı misafirlerin katılacak olması gözönünde bulundurularak, önceden hazırlanan ve duyurulan programda zorunlu bir değişikliğe (takdim-tehir yoluna) gidildi. Dolayısıyla bundan böyle oturumlar, yeni plânlama doğrultusunda yürütülecektir.

İKİNCİ OTURUM: Kıraatlerle İlgili Farklı Yaklaşımlar

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Remzi Kaya (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi). Başkan, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber tarafından nasıl okunduğuna ve bunun bundan böyle de aynen devam etmesinin gerekliliğine dair kısa bir açıklama yaptıktan sonra sözü, bu günün ve oturumun ilk tebliğ sahibi Suud Melik Abdülaziz Üniversitesi'nden Dr. Eymen Rüşdî Süveyd'e verdi. *Kur'an ve Kıraat Öğretiminde Ehliyet Kriterleri ve Müşafehe (Usulii)* başlıklı bildirisinde konuşmacı, şu konulara dikkat çekti: Lafız değiştiği zaman mana da değişir. Örneğin; عَسَى edat olarak umulur ki, muhtemelen, belki; عَصَا isim olarak değnek, baston, asa ve عَصَى fiil olarak isyan etti, baş kaldırdı, karşı çıktı anlamlarına gelir. Kur'an'ın seslerini Ebu'l-Esved ed-Düelî ile Halil b. Ahmed zapt etmişlerdir. Bu (yani sonuncusu, aynı zamanda) Tecvid İlmi'ni ortaya koymuştur. Kur'an öğreniminde yazılı alış, sözlü alış diye iki usul vardır. Tecvid'in yazılı kuralları gerekli ama ağızdan alış (müşafehe usulü) esas olmalı. Kur'an'ın ağızdan ağıza alınışı, onun sağlıklı/sahihi olarak tilaveti için elzemdir ve bu, aynen Nahiv İlmi'nin istinbatı gibi gereklidir. Ağzında/dudaklarında, dilinde, dişlerinde sorun olan üstazdan Kur'an talim eden ve bundan icazet alan bir kişi/talebe bir yerde okutucu/hoca olduğu zaman ona, daha doğrusu onun okuyuş ve öğretiş tarzına itiraz edildiğinde, ben şundan okudum diyerek hatasını kabul etmeye yanaşmamaktadır. Bunlara Sudan, Yemen, Mısır vs. İslâm beldelerinde; ح→خ، ط→ذ، ظ→د، ز→ض، ك→ج، غ→ق harflerinin telaffuzundaki hatalı okuyuşları/çıkarımları gösterebiliriz. Kaynak birdir. O halde günümüz kurrâsı arasında telaffuz ihtilafı olmamalıdır. Bizler Nübüvvet asrı/zamanındaki konuşma, okuma

biçimini aynen taklit etmeliyiz. Eûzü'deki ط 'y'ı ض olarak telaffuz edenler var ki, bu yanlıştır. Evinizde, kendi toplulumunuzda istediğiniz gibi âmmîce/avamca konuşabilirsiniz ama Kur'an'ı alıştığınız şiveyle okumaya hakkınız yoktur. Zira çoğu zaman anlam bozulmakta, mana fesada uğramaktadır. Verdiğim misaller size bir yol açar/ gösterir İnşallah.

Müzakere: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Mehmet Emin Maşalı, bildiriye katkı kapsamında şunları dile getirdi: Biz – Türk milleti olarak- telaffuz hatalarının hep kendimizde olduğunu zannediyorduk. Oysa zikredilen hataların; a) Âmmîce'nin hâkim olduğu toplum ve bölgelerden, b) Dili Arapça olmayanlardan kaynaklananlar olmak üzere iki grupta toplandığını gördük. Dolayısıyla Kur'an tilâvetindeki hatalar, büyük ölçüde dilden ziyade öğrenim bozukluklarından doğmaktadır. İnternet ortamında Dr. Eymen Rüşdî üstazın Kur'an talimi ve Tecvid derslerini izliyor ve istifade ediyoruz.

2. Tebliğ: *İslâm Ülkelerinde Önemli Kur'an ve Kıraat Müesseseleri*. S. Arabistan Melik Abdülaziz Üniversitesi'nden Dr. Abdullah Basfer'in sunduğu bildiriye şu hususlara yer verilmiştir: İslâm âleminde en yaygın eğitim müessesesi, hafızlık kurslarıdır. İkincileri ise külliye olup, bunlar Kur'an kıraatine özgü olup, bazı ülkelerde vardır. Bunların bir kısmı Kıraat-i Aşere'ye tahsis edilmiş fakültelerdir. Bunlar enstitü şeklinde de yapılandırılmışlardır. Ayrıca bunların bir bölümü kızların eğitimine uygun olarak tasarlanmıştır. Son bir Kur'an eğitim aracı ise, elektronik ortamda yapılan faaliyetlerdir ki, Dr. Eymen'in yürüttüğü iş, buna örnektir. Özellikle Suud'da Kıraat Külliyesi/Fakültesi ki, Medine ve Mekke'deki iki üniversite bünyesinde mevcuttur. Riyad'da da bunların bir benzeri vardır. Bunlar Bakalorya kriterlerine sahip olup, master (yüksek lisans) ve doktora programları bulunmaktadır. Bunların dışında hayır cemiyetleri (vakıf, dernek) tarafından ve veya devlet kaynaklarıyla kurulan birçok kurs ve ma'hed/enstitü vardır. Erkam b. Ebi'l-Erkam ve Şatbî Enstitüleri gibi. Mısır'da bunların örnekleri çoktur. Suud merkezli söz konusu hey'etin 65 ülkede şubesi vardır ve bunlar resmî olup, her birinin internet sayfası vardır. Bunların eğitimleri birkaç merhaleden ibarettir. İptidaî seviyeden başlayıp doktora düzeyine kadar eğitim veren ve icazet, sertifika ve diploma kazandıran çok yönlü olanları vardır. Türkiye'de DİB teşkilatı içinde yer alan ve ilkönce İstanbul'da kurulan Haseki Eğitim Merkezi ki, bundan başka 18 şehirde daha bu tür(den) eğitim merkezleri bulunmaktadır. Bu kurumlarda DİB'in çeşitli kademelerinde din hizmetleri alanında istihdam edilen kalifiye personelin eğitimi/ yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Müzakere: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Hatice Şahin, bildiriye şu eleştirileri yöneltti: Kıraat İlmi eğitiminde Kur'an müesseseleri şeklindeki başlık çok genel ama sunumda, salt bu alandaki bazı hey'etlerin desteklediği kurumlardan bahsedilmektedir. Örneğin; Suud'da bulunan Hafızlar Derneği'nden söz edildiği halde

diğer ülkelerdeki benzer dernekler zikredilmemiştir. Yine meselâ, Evrensel Hafızlar Derneği'ne bir değininde bile bulunulmamıştır.

3. Tebliğ: *Harf Eğitiminde Arap Ağzı-Türk Ağzı İkilemi Üzerine*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Mehmet Akif Koç'un takdim ettiği bildiri, salonda heyecanlı anlar yaşanmasına yol açtı. Tebliğde şunlar vurgulandı: Arap ve Türk ağzı ikileminden doğan farklar herkesin malumudur. Herkes kendi mahallî ağzıyla Kur'an'ı okuyabilmedir diye itiraz edilebilir. Kur'an evrensel bir kitaptır. Hurûf-i İsti'lâ ve İstifâ (kalın ve ince harfler)in telaffuzunda bizim de dışında olduğumuz/kaldığımız dünya başka okuyor. Türkçe'deki kalın ve ince ünlü harflerle Arapça'dakiler birbirine karıştırılmamalıdır. Kendi dilimizin ince ve kalın tasavvuruyla Arap dilinin kalın ve ince tasavvurunu doğru anlamak lazım. Harf kategorisine okuyuş eşliğinde bolca somut örnekler veren konuşmacı, bundan başka Tecvid kapsamındaki konulara girerek meselâ; İlhâf, İklâp, İzhar uygulamalarında da bazı farlılıkların varlığına değindi. (Kur'an öğreniminde) müşâfehe (ağızdan ağıza almak) esas, kitap (yazılı kaynaklar/kurallar) müsaid/yardımcı (olmalı)dır. Bence fem-i muhsin (güzel ağızlı insan) şu demektir: Kur'an İlmî'ne (onu tilâvet etme/okuma bilgisine) onun usulüne uygun Kıraat tahsil etmiş bir Arap veya onu aratmayacak kadar Arap ağzına sahip/vakıf kişi. Kur'an okuma biçimimizi evrensel değerlerle buluşturmalıyız. Çünkü bizzat Kur'an'da $\text{قُرْآنًا عَرَبِيًّا}$ = "Şüphesiz biz onu/bu kitabı Arapça bir Kur'an olarak indirdik" (12/Yûsuf, 2) buyurulmaktadır; عَالِيًّا = "âlemce/dünyaca" değil. S. Arabistan'da bu sene 34, Malezya'da 35, Rusya'da 13 ve Mısır'da bilmem kaçınıcı Hafızlık ve Güzel Kur'an Okuma yarışmaları düzenlenirken, Türkiye'de bu henüz hiç yapılmamış veya 1-2 kez teşebbüs edilmiştir. Bu da doğrusu çok acı bir durumdur. Geleneğe saygı, bağlılık ve vefa duygusuyla dünyadan kopamayız.

Müzakere: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Yaşar Kurt, bildiriye şöyle değerlendirdi: Konuşmacı müstefile (ince harfler) ile ilgili örnekleri mübalağalı bir şekilde verseydi, mesele daha iyi anlaşılırdı. İyi bir okuyucu, ince-kalın-ince veya kalın-ince-kalın gibi kompozisyon(lar)da bu (nüans)ları tefrik edebiliyorsa, o okuyucu işte fem-i muhsindir. Arap okuyucularda أ , genellikle ط harfiyle okuma hatası vardır. "Evrensel okuyuş biçimi" diye bir ifade Kıraat İlmî'nde yoktur. Spikerle Kârî'yi, Arap Dili'yle Kur'an Dili'ni birbirine karıştırmamak lazımdır. "Türk milletinin okuyuşunu tashiî etme" gibi bir ifade, Türklerin mahallî ağızla Kur'an okuduğu anlamına gelmektedir ki, bu çok yanlıştır.

Bu söylemlere tebliğ sahibi şu mukabelede bulundu: (Örnek okuyuşları) mübalağalı gösterseydim/sunsaydım, doğru yapmamış olurudum. Ses. kitaptan tarif edilemez. Ulûm-i İslâmive'de sadece Kıraat İlmî'nde

kitap değil, ağız esastır. Bangladeş ve Pakistanlılar mahallî ağızlarla okuyorlar ama onlar beceremedikleri için, biz ise ısrarcı olduğumuz için bunu yapmayı sürdürüyoruz.

ÜÇÜNCÜ OTURUM: Kıraatlerin Anlam ve Sanat Boyutu

Oturum Başkanı: Dr. Eymen Rüşdî Süveyd (Suudi Arabistan).

1. Tebliğ: *Kur'an'ı Anlamada Kıraatlerden Yararlanma*. Emirlikler Üniversitesi'nden Ürdün asıllı akademisyen Prof. Dr. Ahmed Halid Şükrî, sunumunda şunları belirtti: Tilâvette güzellik çok mühimdir. Geçmişteki müfessirlerin çoğu, eserlerinde kıraatlere yer vermiştir. نُورٌ şeklinde وَاللَّهُ مِثْمُ نُورِهِ şeklinde mef'ûl olarak üstün okununca "gelecekte" anlamı çıkar. Tefsirde kıraatler meselesine eski müfessirler eserlerinde çok yer veriyorlardı. Meselâ, Taberî ve Kurtubî bunlardandır. Günümüzün yeni müfessirleri ise kiyaplarında buna yer vermemektedirler. Bunun sebebi ise, onların bundan haberdar olmamaları veya bunu gereksiz görmeleridir. Oysa kıraat meselelerine yer veren tefsirler/eserler, tercih için çok önemlidir. Tefsîr, tebyîn ve tavzîh için, Taberî kıraat farklılıklarına çok başvurmuştur. Zira tefsir için bu gereklidir. Taberî, birkaç noktadan Zemahşerî'yi eleştirir: a) Tassubu, b) Nahiv kurallarına/kaidelerine çok yer vermesi ve c) İ'tizâli. ضَمِينٌ = Bahîl/Cimri; ظَنِينٌ = Şüphe/Kuşku. اِيْمَانٌ = İnanç, اِيْمَانٌ = Yeminler. Kıraat konusunda ön-plâna çıkan bir tefsir varsa o da İbn Hayyân'ın *el-Bahrû'l-Muhîl*'idir. Âlûsî ve İbn Aşûr da, kıraat vecihlerine yer veren diğer müfessirlerdendir. اِيْرَازٌ = İ'raz, اِيْرَازٌ = Dacce demektir. Kim kıraate (farklı okuyuşlara) hücum eder saldırırsa, bu onun kıymetinden bir şey kaybetmez. O yüzden Kur'an'ı doğru anlamak için Kıraat'in Tefsir İlmi'ndeki yerini iyi kavramak ve ona vakıf olmak lazımdır.

Müzakere: DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan Prof. Dr. İbrahim Halil Karşlı bildiriye şu katkılarda bulundu: *el-İstiâne bi'l-kıraât li-fehmi'l-ma'na li'l-Kur'ân* mevzuunda ülkemizde kitap düzeyinde üç çalışmanın var olduğunu gördüm. Bunlar; İsmail Karaçam, Abdurrahman Çetin ve Mehmet Ünal tarafından kaleme alınan akademik çalışmalardır. Bazı müfessirler sadece sahih kıraatlere yer verirken, çoğu bunlara şazz kıraatleri de eklemişlerdir. Kıraatlerin Tefsir'e etkileri konusunda Usûl-i Fıkh'ın verilerinden istifade edilebilirdi. Halis Albayrak'ın, "*Taberî'nin Kıraatleri Tercih Sebepleri*" ni konu alan makalesi bu alanda önemli bir çalışmadır. Burada sunumu yapan, bildirisinde 7 müfessire yer vermiştir. Bu kadar az örnek, mevzuun ehemmiyetini ortaya koymak için yeterli değildir. Zira yalnızca Zemahşerî, 2500'den fazla kıraat farklılığına yer vermiştir. İHL ve İlahiyat fakültelerindeki Kur'an derslerinde Kıraat, Tecvid düzeyinde ele alınmakta ve onu (Kur'an'ı daha iyi) anlamaya yönelik vecih farklılıklarına girilmemektedir. Dolayısıyla buralardaki Kur'an eğitimi, manadan

uzak ve anlamdan kopuk, yalnızca onu salt okumaya yönelik kuru bir öğretim ameliyesinden öteye geçememektedir.

2. Tebliğ: *Kıraatte Vakf – İbtidâ ve Anlama Olan Etkisi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Nihat Temel, sunumunda şunları gündeme getirdi: Böyle bir toplantının ilk defa ülkemizde düzenlenmiş olmasından dolayı mutluyuz, sevinçliyiz. İbnü'l-Cezerî'ye göre vakıf, manayı tamamlamak için kurrâ tarafından tespit edilmiş yerlerde durmak; ibtidâ ise, yine manayı bozmayacak şekilde tayin edilmiş yerlerde okumaya başlamaktır. Bu ilmin (Vakıf ve İbtidâ bilgisinin) doğuşu, Kur'an'ın inzaliyle başlar. Bunların tespiti, ağızdan-ağıza ve kulaktan-kulağa aktarılarak oluşur. Kur'an'ın anlaşılmasında vakıf ve ibtidâ, olmazsa olmaz şarttır. Tecvid İlmî, mananın bozulmasına engel olmak için nerelerde durulup, nerelerden okumaya başlanacağını belirten bir ilimdir. Kur'an'da elfâz, manaya tabidir. Bu yüzden vakıf ve ibtidâ mahalleri Resûlullah tarafından belirlenmiş, sahabe de ondan bu yerleri öğrenmiştir. Hz. Ali, 73(وَرَتَّلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا)/Müzzemmil, 4) ayetini açıklarken; "Tecvidü'l-hurûf ve ma'rifetü'l-vukûf=Harfleri güzel telaffuz etmek ve durulacak yerleri bilmektir" demiştir. İbnü'l-Enbârî ise; "Vakfı bilmeyen, Kur'an'ı bilmez" demiştir. Kur'an'ın manasını bilmek, onun fasıllarını bilmekle mümkündür. Osmanlı'da kadılar tayin edilmeden önceki son imtihanları vakıf ve ibtidâ bilgisinden yapılırdı. Vakıf ve ibtidânın dayanağı, Kur'an'ın bizatihi kendisi, hadis ve icmâdır. Elimizdeki Mushaflarda özellikle bizde basılanlarda Tayfur es-Secâvendî'nin remizleri (durak işaretleri) kullanılmaktadır. Bunların dışında onun kaydetmediği birtakım duraklar daha vardır ki, bunlar da ekseriyetle şu isimlerle anılır/bilinir: Vakf-ı ğufrân (5), vakf-ı cibrîl/münzel (8), vakf-ı nebî (17), vakf-ı beyân (3). el-Enbârî ise, vakıf yapılması uygun olmayan yerleri maddeler hâlinde sıralamıştır. Vakıf, vasil ve ibtidâ; Kur'an'ın güzel okunmasına yardımcı olduğu gibi, onun daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlar. Bizim burada kullandığımız – özellikle namaz için- caizdir veya caiz değildir ifadeleri, Fıkıhî anlamda değil, Kıraat ve Tecvid ilimleri bağlamındadır.

Dinleyiciler arasında bulunan Emin Saraç Hoca, bu çalışmalar Arapça'ya çevrilirse daha geniş kitleler istifade eder önerisinde bulundu.

Müzakere: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Zeki Duman, Kur'an'ı doğru anlayabilmek için onu doğru okumak şarttır diyerek söze başladı ve 12/ *Yûsuf*, 24 ile 9/ *Teve*, 128. ayetler örneğinde bildiriye ilâve katkıda bulundu. Değerlendirme kapsamında ise, kendine ait birtakım düşünceler ileri sürerek DİB'in mührünü taşıyan Mushaflarda isabetsiz bazı durakların varlığına işaret etti. Meselâ, 2/ *Bakara*, 283. ayetin sonuna ع konulması hatalıdır. Bu eğer 284'ün sonuna konulursa askıda kalmamış olur. Zira o tek ayet, yukarıdaki müdâylene ve şahitlik ayetleri bağlamında mütalaa edilecek bir hüküm/sonuç cümlesidir. (Genel olarak) ay(i)n (durak)larında çok hata vardır. 2/ *Bakara*, 96'daki ج'in yeri değiştiri-

rilmelidir. Kur'an'ı fıkıhçılardan önce tefsircilerin iyi anlaması lazım gelir. Bu yüzden nerede durup, nerede durmayacağımızı çok iyi belirlemeliyiz. Bu yönde yeniden ve çok çalışmamız gerekir.

3. Tebliğ: *Kur'an Kıraatinde Mûsikî: Ses Uyumunu, Ezgileştirme/Teğannû ve Kıraatlerde Fonoloji/Ses-Anlam İlişkisi*. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Necdet Çağıl'ın, oldukça esprili bir dille sunduğu ve canlı örneklerle renklendirdiği bildiride şu noktaların altı çizildi: İki türlü musiki vardır: Dâhilî ve Haricî. Ben burada Kur'an Musikisinden bahsedeceğim. Merhum Mustafa İsmail bunu icra eden en güzel numuneydi. 12/ *Yûsuf* ve 17/ *Kehf* sürelerini okuyuşu, tam bir mûsikî ziyafetini andırmaktadır. Musiki/ses ve fonetik/telaffuz şekli, manayı yansıtmalıdır. Fitrî ve sun'î diye iki çeşit musikiden bahsedilir. Kutsal metinlerde bunların her ikisi de mevcuttur. Arapça, samî dilleri ikmal eden bir lisandır. Kur'an kelimelerinin yapısı ve fasıllarının müzikal bir cephesi bulunmaktadır. Seci', Kur'an için bir zenginliktir. Ayet sonlarının hâricinde bir de içsel kafiyeler mevcuttur. Hanry George Farmer'in, *İslâm Musikisi* üzerine çalışmaları bu konuda çok önemlidir. Onomatope, Kur'an'da sessel motifler; Aliterasyon ise, ses tekrarlarıdır. Kur'an'ın ezgisel şekilde okunması, Enbârî ile başlar. Peygamberimiz, besteye değil güfteye karşı çıkmıştır. Bu yüzden musiki Kur'an için caizdir. Kıraat farklılıklarının ses-anlam ilişkisine çok büyük katkısı vardır. Bunun misalleri hayli fazladır.

Oturum başkanı; bunların izdüşümünü, Hz. Ömer'in 20/ *Tâ-Hâ Suresi*'nin baş tarafını dinlediği vakit teslim olmasında görüyoruz ki o, manaya değil nazma vurulmuştu.

Müzakere: İstanbul'dan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi emekli öğretim görevlisi Dr. Mehmet Ali Sarı, bildiriye kritik etmekten ziyade daha çok tecrübelerini yansıtarak ona birtakım eklemeler yaptığı konuşmasında şunları ifade etti: Musiki ve müzik, ne hikmetse Kur'an'ın kapısına yaklaştırılmamış, tamamen red cihetine gidilmiştir. Nitekim Necdet Bey'in dediklerinin hiçbirini Kur'an'a baktığımızda, evet hiçbirini göremiyoruz. Hablullâhî'l-metîn ifadesinde, sadece onun metnini görürüz. Hâlbuki bunun üç anlamı vardır: Elfâzı, lafızlara bağlı manası ve bunları ortaya çıkaracak sestir. Kur'an üç şekilde irad ediliyor: Hafî/gizli, hitâbî ve tilâvet; yani usulünce seslendirme. Bu, hem içsel ve hem de dışsal biçimde bizden/okuyanlardan sâdır oluyor. Bu seslendirme; kiminde güzel, kiminde daha güzel ve kiminde de en güzel oluyor. O yüzden ses bilgisine şiddetle ihtiyacımız vardır ama bu, bizim camiamızdan kovulmuştur. Buna karşı itirazlar oldukça fazladır. Bizim okuyanlarımız, yalnızca bağıyorlar. Bu durumda sadece kendimizi/ses gücümüzü ortaya koymuş oluyoruz. Gözler için renk ne ise, kulaklar için sesler de o mesabededir. O yüzden bağırarak okumalar, hem okuyucuyu, hem de dinleyiciyi yormakta ve rahatsız etmektedir. Oysa Kur'an'ın vakarı, onu tevazu

ile ortaya koymakta/icra etmekte gizlidir. Bizim okuyucularımız Arapça'yı bilmediklerinden, manadan uzak okumaktadırlar. DİB bir süreden beri Tashîh-i hurûf kurslarına Musiki dersini koymuştur ki bu, çok isabetli bir karardır. Bunun için taklide gerek yoktur.

DÖRDÜNCÜ OTURUM: *Tecvid İlmi ve Tecvid Uygulamalarında Görülen Farklılıklar.*

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali Erbaş (DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürü).

1. Tebliğ: *Tecvid İlmi, Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Fatih Çollak'ın sunduğu bildiriye şu konulara temas edildi: Kur'an'ın i'caz hususiyetlerinden biri de onun okunma yönüdür. Zira Kur'an'ın kendine has bir okuma biçimi vardır. Bunun dışında hiçbir Arapça metin bu şekilde, yani Tecvid kurallarına göre okunmaz. Hz. Peygamber'in, kıraatini; harf harf (tane tane), med'li (uzatarak), tekrar ederek, manaya uygun tarzda dua ve tesbihatta bulunarak ve tefekkür ederek yaptığı rivayet edilir. Hz. Ali'nin tertili; "*Tecvidü'l-hurûf ve ma'rifetü'l-vukûf*" diye tarif etmesi ve İbn Mes'ûd'un; "*Kur'an'ı tecvid ile okuyun!*" tavsiyesi, bize bazı ipuçları vermektedir. Tecvid kelimesinin ilk önce kim tarafından ve ne zaman kullanılmaya başlandığı tam olarak belli değildir. Tertil, tahsîn, tezyîn, tahbîr, tercih, teğannî, lahn ve hüz(ü)n kelimeleri Tecvid yerine Kur'an okuyuşlarını tavsif etme sadedinde kullanılmıştır. İbn Mücahid, Tecvid kelimesini ilk defa terim olarak kullanan kişidir. Tecvid'e dair ilk eser, *el-Kasîdetü'l-Hakânî'* dir ki, H. IV. yy'a aittir. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne'* sinde ve Ebû Osman ed-Dânî'nin eserlerinde doğrudan bu kavram kullanılmaya başlanmıştır. H. III. yy. içinde Tecvid kavramı ve disiplininin bahsetmek mümkün değildir. O dönemde birtakım Tecvid kaideleri, bazı lügat ve Kıraat kitaplarının bahisleri arasında yer almıştır. Dolayısıyla ilk üç asırda müstakil Tecvid kitabı yoktur. Buna göre bu alandaki bağımsız eserlerin, H. III. yy.'ın ikinci yarısı ile IV. yy.'ın ilk yarısına ait olduğu öne sürülebilir. O zamana değin Tecvid kuralları şifahen aktarılmıştır.

Oturum başkanı: İncil ve Tevrat da kutsal kitap olmalarına rağmen onların özel okuma şekli yoktur. Sadece İncil'in bazı bölümleri kilise korolarınca okunmaktadır ki, o kadar. Bu okuyuş biçimi yalnızca Kur'an'a mahsustur.

Müzakere: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Erdoğan Baş, bildiriye şöyle kritik etti: Tecvid'i Kıraat'ten tamamen bağımsız kabul edip, ondan ayrı olup-olmadığı veya düşünülmeceği meselesi muğlak/kapalı kalmıştır. Tecvid'in müstakil bir ilim olup-olmadığı, yani bir bilim dalında bulunması gereken kriterleri taşıyıp-taşımadığı hususu tartışma konusudur. Ama bu, Kıraat İlmi içinde mütalaa edilirse, o takdirde sorun çözülür. Tertil; Allah'a, Cibril'e ve Peygam-

ber'e ait okuma biçimidir. Biz ümmet içinse, kıraat ve tilâvet kavramları kullanılır. Zira Kur'an'ı hakkıyla okumak o üçüne aittir; bizler içinse bu çok zordur. İsti'dadımız çerçevesinde ve becerebildiğimiz kadarıyla onu okuyabiliriz. Kur'an'ı nasıl hakkıyla anlamak mümkün değilse, onu tüm boyutlarıyla okumak da imkânsızdır. O yüzden Kur'an, Peygamber'in dili ve vasıtasıyla bizim için kolaylaştırılmıştır. (54/*Kamer*, 17, 22, 32 ve 40. ayetlere telmih.) 7 harfe müsaade izni de bundan dolaydır. Kur'an biza-tihi ağır bir sözdür. Ama o bizim için kolaylaştırılmıştır. Kur'an'ı tede-bürle birlikte okumak öğütlenir. Bu da nitelikli bir okumadır. Yani duy-gulu ve içten okumadır.

Oturum başkanı: Eğitim merkezleri ve il müftülüklerimizde tashih-i hurûf dersleri ve İstanbul ile Rize'deki Aşere-i Takrîb kurslarımız, bu alanda eğitim vermeye devam etmektedir.

2. Tebliğ: *Şia'nın Kıraat Anlayışı*. İran İslâm Cumhuriyeti Kur'an'ı Tab' ve Neşr Merkezi'nden Dr. Hâmid Rıza Müstefid, bildirisinde şunları serdetti: Şia'nın 12 imamı, Kıraat'te hüccet ve delildir. Oysa Ehl-i Sünnet'in 6 kurrâsı/kıraat imamı vardır. Dolayısıyla Şia, Kıraat İlmi'nde Ehl-i Sün-net'ten daha zengin bir malzemeye sahiptir. Çeşitli kıraat kitaplarında Hamza'nın kıraat ilmindeki yerinden övgüyle bahsedilmiştir. Hamza'nın Şia imamlarından istifade ettiği, yani kıraat aldığı rivayet edilir. Bundan sonra 5 Şia kıraat âlimi ön-plâna çıkar: Ebû Ali el-Fârisî, Osman b. El-Cinnî, Muhammed b. Hasen el-Tunisî, Ebû Aliyyî'l-Fazl el-Hasen et-Tabersî, Ebû Muhammed b. El-Mekkî.

Müzakere: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Ziya Şen, sunuma şu tenkitleri yöneltti: Şia'ya göre Kur'an kıraatleri konusunda, bildiri sahibi keşke sünnî kesimin çoğunlukta olduğu bir ülkede Şia ile Sünniler arasında kıraat farklılıklarından doğan ihtilafları mevzu edinen bir sunum yapsaydı. Zira Kur'an, sünnî kesime göre 7 kıraat, Şia'ya göre 1 kıraat üzere nazil olmuştur. Tebliğçi çok fazla rivayete yer vermiş ama bunların değerlendirmesini yapmamıştır. 7 harf ile 7 kıra-atin nasıl algılandığı meselesi vuzuha kavuşturulmalı ve bir çerçeveye oturtulmalıdır. Ayrıca bu bildiri de şu noktalara değinilmeliydi: Şia'ya göre sahih ve mütevatir kıraatin şartları ve Şia'nın bir kıraati tercih etmesinin sebepleri. Kıraate dair ilk eser Yahya b. Ya'mer (öl. H. 90) ki, buna yer verilseydi iyi olurdu. Tebliğ sahibi, çağdaş bir yazara ait olan ve iki cildi Kıraate ayrılmış bulunan *et-Temhîd fî Ullûmi'l-Kur'ân* adlı eser ile Hôyî'nin 10 ciltlik *el-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*'ından faydalansaydı iyi olurdu. Şia -her nedense- genelde sünnî kaynakları kullanarak birtakım çıkarımlarda bulunuyor. Buna paralel olarak konuşmacı da bilinen kimi karilerin Şia'dan olduğunu ispata çalıştı.

Sunumu yapan: Hôy, benim de hocamdır; fakat bazı konularda birbirimize muhalif olduğumuz için onun eserini kullanmam uygun değildi ve nitekim buna yanaşmadım.

3. Tebliğ: *Bazı Tecvîd Kâidelerinin Tatbikindeki Farklılıklar Üzerine Bir Değerlendirme*. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Ömer Başkan'ın sunduğu bildiride şu hususlar dile getirildi: Günümüzde bazı Tecvid kaidelerinin farklı tatbik edildiği bir vakıadır. Bunun bir uzantısı olarak telaffuz biçimlerinde de birtakım ayrıcalıklar görülmektedir. İlk Tecvid eserlerinden biri olan *er-Riâye*'deki kurallar esas alınarak yerli ve yabancı 13 kârînin okuyuşları internet ortamı, cd vb. kayıtlardan dinlenerek tespit ve tescil edilerek, bunlar örneğinde okuyuş farklılıkları saptanmıştır. Ayrıca yine bazı Tecvid konularındaki uygulama farklılıklarını bahis mevzuu edinen şu kitaplara da bakılabilir: Şeyh Osman'ın *Hakku't-Tilâveh* isimli eseri (ki, Yavuz Fırat tercüme etmiştir) ve Çanîm Kaddûrî el-Hâmed'in *Ebhâs fî İlmi't-Tecvîd*'i. Eski ve yeni kurrâ arasındaki uygulama farklılıklarını –bir vakıa olarak- reddetme makamında değiliz. Tebliğ sahibi, bilhassa İklâp, yani mîm-i maktûbe ile mîm-i sâkin'in ihfâsı, yani ihfâ-i sefevî'nin telaffuz şekilleri ve bunları söylerken ağızın, daha doğrusu dudakları aldığı biçimler üzerinde temsili olarak durdu.

Müzakere: DİB İstanbul-Pendik Haseki Eğitim Merkezi'nden Talip Akbal, bildiriye yönelik şunlara işaret etti: Tebliğin başlığı genel olmakla birlikte hususiyle –yukarıda belirtilen- iki noktaya hasredilmiştir. Bu uygulamaların kitabî olmaktan ziyade şifahî olmasında büyük faydalar var. Çünkü Kur'an tilâveti, esas itibarıyla ağızdan ağıza ve kulaktan kulağa ahza/alıma dayanır. Gelenek de zaten bu doğrultuda oluşmuş ve böyle yerleşmiştir.

III. Gün: 18.11.2012 Pazar

BEŞİNCİ OTURUM: *Kıraat Eğitim ve Öğretimi*.

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Emin Aşıkcutlu (KTÜ İlahiyat Fakültesi).

1. Tebliğ: *Mehâric-i Hurûf Tanımlarının Farklı Anlaşılması*. Cezayir'den Dr. Kemâl Gidde, sunumunda Kıraat'le ilgili eski-yeni kitaplarda yer alan Kur'an harflerinin mahreçlerinin her birini klâsik tarzda tek tek saydı ve göstermeye çalıştı. Bununla da yetinmeyen konuşmacı, bu harflerin yerlerinden çıkarılmaması, yani hatalı telaffuz edilmesi hâlinde ne gibi yanlış manalara yol açacağını yine bazı kritik harflerin içinde bulunduğu kelimeler üzerinden örneklendirerek göstermeye çalıştı. *م*'in *ط* ve *ظ* şeklinde, *ص*'in da *س* biçiminde söylenmesi durumunda meydana gelecek anlam kaymaları gibi.

Müzakere: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Alican Dağdeviren'in bildiriye yaklaşımı şöyle oldu: Keşke bildiri sahibi,

buradaki hemen herkes tarafından gayet iyi bilinen bu konuları detaya girerek fazla uzatmasaydı. Tekrara düşmek ve ayrıntıya girmek yerine, Kur'an okumaları sırasında düşülen mahreç hataları, dolayısıyla telaffuz yanlışlıklarının sebeplerine değinerek, bunların kaynağına inmeye çalışsaydı. Ayrıca bariz örnekler üzerinde durmaktan öte, daha çarpıcı/aykırı seslendirmeleri gündeme getirebilseydi.

2. Tebliğ: *DİB Hizmetiçi Eğitim Kurslarında Kıraat Eğitimi*. DİB Dinî Yüksek İhtisas Eğitim Merkezleri Daire Başkanı Dr. Ulvi Ata, DİB'e bağlı 18 eğitim merkezinde yapılan çeşitli eğitim uygulamalarının amaçları ve programları hakkında açıklamalarda bulundu ve bunlara dair yıllar bazında istatistikî bilgiler verdi. Buralarda hem seçim, hem mesleğe giriş ve hem de atamalar sırasında hangi kademede olursa olsun; değil mi ki ilgili kişiler Diyânî hizmetler alanında çalışacaklar, o halde bunlar için olmazsa olmaz şart, Kur'an Kıraati açısından yeterli düzeye gelmeleridir dedi.

Müzakere: DİB Manisa Eğitim Merkezi'nden Osman Eğin, daha çok bildiriye zenginleştirmek amacıyla şunları vurguladı: 2004 yılı DİB merkezli Kur'an Eğitimi için bir milattır. Burada aldığımız seminerde Kur'an eğitiminde pedagojik ve sistematik formasyonla bizde bir dönüşüm gerçekleşti. Sözkonusu eğitimde kullandığımız kavramlar itici/ürkütücü değil, bizi cezbedici/çekici cephesi olmalıdır. Ritmik usûl ve statik usûl vardır. Ben buna odunsal diyorum, yani ifrat ile eğitim. Siz bilgiyi hangi yöntemle öğrenirseniz, o yöntemle icra edersiniz. O halde nasıl edecekseniz, öyle öğretin. Buhârî'nin *Fedâilü'l-Kur'ân*'ında yer alan hadisleri Kur'an öğreticilerine yeniden okumalarını tavsiye ederim. Muhatabımıza neyi, ne kadar ve hangi usulle vereceğimizi iyi belleylim. Herkese kapasitesi miktarınca/ölçüsünde vereceklerimizi yükleyelim. Zorlama değil, kolaylaştırma yolunu tercih edelim.

3. Tebliğ: *Kıraat İlminde İcazet Geleneği, Reîsü'l-Kurrâlık Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi*. İstanbul'dan DİB Din İşleri Yüksek Kurulu emekli üyesi Recep Akakuş; bizler, tabanı alaylı, tavanı mektepli/okullu olan kişileriz ve kaht-ı ricâl (yetişmiş insan gücünün kıt/çok sınırlı bulunduğu) döneminin insanlarınız diyerek söze başladı. Ancak hoca; Kur'ân-ı Kerim öğretiminin İlm-i Kıraatteki yerini anlatacağı bildirisini, rahatsızlığı ve gözlerindeki özür nedeniyle yazılı metinden okuyamadığı için oturum başkanının salondakilerden birinin yardımcı olması talebi üzerine kürsüye Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Yusuf Alemdar davet edildi. Sunumda, Kıraat eğitim tarihinde Osmanlı Devleti zamanında atılan adımlar sıralandı. Bu meyanda Kıraat İlmi'nin ilk defa Osmanlı topraklarına intikali, daha sonra yine bu ilmin İstanbul'da tahsil edilmeye başlaması ile İstanbul ve Mısır tariklerinin nasıl ve kimlerle ortaya çıktığı anlatıldı ve her iki tarihin ikişer mesleğinin/akımının bulunduğu bahisle bunların isim ve temsilcileri

belirtildi. Fakat Mısır tarikinden Mütkin mesleği ile İstanbul tarikinden İtilâf mesleğinin, temsilcisi kalmadığından ötürü bugün artık okunamadığı bildirildi. Son olarak; Şeyhu'l-kurrâlık ve Reîsü'l-kurrâlık makamlarından bahisle, bu unvanlara sahip olma şartları ile bunların Osmanlı Devleti içerisindeki statülerine ve resmî hiyerarşide/bürokratik düzende işgal ettikleri yere işaret edildi.

Müzakere: İstanbul'dan emekli İmam-Hatip ve DİB Haseki Eğitim Merkezi öğretim görevlisi Ramazan Pakdil, bildirinin çeşitli açılardan tekrar ele alınıp ikmal edilerek, yeni hâliyle yayına sunulmalıdır dedi.

ALTINCI OTURUM: *Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Uygulama Sorunları*. Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz (Dİ Başkan Yardımcısı).

1. Tebliğ: *Oryantalistik Araştırmalarda Kıraat Konusu*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Abdülhamit Birişik'in oldukça ilgi çeken sunumunda şu tarihsel bilgiler verildi: Batılılar, İslâm adına araştırmadıkları alan bırakmamışlardır. Yine bu sahada gezip inceledikleri yer kalmamıştır. Öyle ki, gelin dininizi bizden öğrenin diyecek seviyeye gelmişlerdir. Rahmetullah Hindî'den sonra bu çalışmalar nispeten İslâm aleyhtarlığından çıkmış, İslâmoloji'ye katkı sağlamaya başlamıştır. Nöldeke'nin, *Kur'an Tarihi ve Kıraatler* konularındaki araştırmaları bu kulvarda bir milat olmuştur. Otto Pretzl, Goldziher gibi müsteşrikleri burada anmak gerekir. Bergester, İslâm'la savaşarak mücadele edilemeyeceğini, onunla ve mensuplarıyla ancak daha köklü ve onların en fazla itimat ettikleri Kur'an'ı gözden düşürmek suretiyle onların inançlarını zedeleyebilecekleri düşüncesiyle dikkatlerini o tarafa/yöne teksif etmişlerdir. Arthur Jeffery, edisyon kritikli bir Mushaf neşrederek Müslümanların Kur'an'a olan güvenlerini sarsmak istemiştir. Eğer Almanya'da eski Mushaf kalıntılarından meydana getirilerek oluşturulan o arşiv, yanmayıp elde kalsaydı, Müslümanlar kökten sarsılacaktı. Bu proje, (gizli-aşikâr) türlü sebeplerle akamete uğramıştır. Buna en güzel cevap, Tayyar Altıkulaç Bey'in çalışmasıdır.

Müzakere: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kamil Yaşaroğlu, bildiriye şu ifadelerle katkıda bulundu: Oryantalistlerin Kur'an Tarihi bağlamında yaptıkları çalışmalar, doğrudan kıraatlerle alakalıdır. Onlar kendi kitapları üzerinde yaptıkları tenkitli neş çalışmalarını Kur'an'a da uygulamaya gayret etmişler ama bunda başarılı oldukları söylenemez. Oryantalistlerin Müslümanlar gibi düşünmeleri beklenemez. 1980'lerde Yemen Büyük Cami-i mahzeninde bulunan Mushaf varakları üzerinde Tayyar Altıkulaç Bey'in yaptığı araştırmalardan örnekler veren müzakereci, eski Mushaf nüshalarından birindeki istinsah hatasını kasıtlı bir değişiklik olarak nitelendiren batılı bir araştırmacının şu itirafına dikkat çekti: "Biz burada bir senaryo üreti-

yoruz.” Bu alanda yeni bir çalışmadan bahsetmek yerinde olur: *The Encyclopedia of Koran* (6 cilt). Öte yandan biz; Kur’an üzerinde bir çalışma yaparsak, bunu batıların kafasıyla dış dünyaya aktarır ve onlara oryantalistlerin diliyle ve üslubuyla cevap verirsek, ancak o zaman başarılı oluruz. Bir de Kur’an Araştırmalarına yönelik bir merkez ve ekibin oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Oturum başkanı: Böyle bir kurum/kuruluşun tesisinin lüzumuna şahsen ben de inanıyorum.

2. Tebliğ: *Mushaf İmlâsı ve Farklı Yaklaşımlar*. İran İslâm Cumhuriyeti Kur’an’ı Tab’ ve Neşr Merkezi’nden Dr. Seyyid Mehdî Seyf’in ele alıp sunduğu bildiriye şunlara yer verildi: *Resmü'l-Mushafî's-Şerîf ve Zabtuhû* mevzuu, kıraatlerle yakından ve hem de birebir alakalı husustur. Kur’an, tarih boyunca –kıraatler de dikkate alınarak- yazılarak, okunarak, ezberlenerek, tefsir ve talim edilerek bugüne dek korunagelmıştır. Allah’ın muradı mucibince Kur’an’ın yazılış üslupları beş çeşittir: Mısrî, Hindî, Türkî, İranî ve yeni sitiller. Bunların hepsi doğrudur. Bir de Afrika memleketlerinde yayımlanan Mushaf lar vardır ki, bunların da kendilerine hâs imlâ/yazı sitil/biçimleri vardır. Konuşmacı, genelde vav, yâ ve elifin, muhtelif kelimelerin farklı yerlerinde nasıl yazıldığına ve bunlara ait hareketlerin ne şekilde gösterildiğine ilişkin yazılı ve karşılaştırmalı örnekleri, slayt eşliğinde ve tablolar üzerinde belirtti.

Müzakere: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Yrd. Doç. Dr. Muhammet Abay’ın bildiriye değerlendirmesi şöyle oldu: Tebliğci ağırlıklı olarak İran örneği üzerinden konuyu anlattı. Aslında Türk üslubu diye aktardığı tarz, Bağdat’ta geliştirilen bir yazı sitilidir. Mısır üslubu diye takdim ettiği üslup da aslında ed-Dânî’nin *Mukni’*’nde tarif ettiği kitabet usulüdür. Kaldı ki, bütün üsluplar yeni olmayıp aşağı-yukarı bin yıllık geleneği olan Mushaf kitabet usulleridir. Mushaf’ın imlâsı hususu, kültürel bir mirastır ve bu noktada Resm-i Osmânî’nin korunması gerekir. Üç Osman vardır: Hz. Osman, Hattat Osman ve Kayış-zâde Hafız Osman. Bunları birbiriyle karıştırmamak lazım. Son olarak Türkiye’de basılan Mushaf ların imlâ tutarsızlıklarına dikkat çekmek istiyorum.

Oturum başkanı: Hem teknolojik imkânları kullanarak, hem de estetik kaygıları gözeterek Kur’an’a yaptığı hizmetlerden dolayı Muhammed Bey’e teşekkür ederiz.

3. Tebliğ: Hazırlayan ve sunan: *Kıraat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Yrd. Doç. Dr. Mustafa Atilla Akdemir, sunumunda şu konulara girdi: Kıraat İlmi eğitim-öğretiminde tarikler meselesi, çeşitli bakış açılarına göre değişir. Bunları beş gruba ayırarak ele alabiliriz: a) Kullanım alanlarına göre (İnfirâd ve İndirâc tarîkı gibi), b) Takip edilen kitaplar bakımından şekillenen tarikler, c) Kişilere (Kıraat imamlarına) nispet edilen tarikler, d) Bölgelere izafe

edilen tarikler ve e) Med ölçülerine dayanan tarikler. Kıraat İlmi daha önce medreselerin Dâru'l-Kurrâ şubelerinde tahsil ediliyordu. Türkiye ve Mısır bu alanda gözönünde bulundurulması gereken metodolojik coğrafyalardır. Kürrâse (vecihlerin şematik biçimde hazırlanmış mevcut suret nüshalarının) takibi, Takrîb tarikinde suhûleti temin için/öğrenimi kolaylaştırmak amacıyla öngörülmüştür. Gelenekte bu dersler, defterin kopyası yapılarak hocaya dersin takrir edilmesi şeklinde yürütülür. Bazı İslâm ülkelerinde başlıbaşına Ma'hedü'l-Kıraât'lar vardır. Tecvîd, Aşere ve İhtisas bölümleri, Kıraat eğitiminin belli başlı aşamaları olup, sözü edilen enstitülerde de bu bölümler yer alır.

Müzakere: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Necati Tetik, bildiriye şu yönde birtakım eklemelerde bulundu: Son zamanlarda Kıraat öğreniminde kolaycı yollara/yöntemlere başvurulmaktadır. Bunun sebebi, öğrencilerin Arapça'ya vakıf olmayışları ve suret çıkarmaya yanaşmamalarıdır. Herkesin illâ da Kıraat öğrenme zarureti yoktur. Bu ilmin tahsili farz-ı kifâye olup, bu hususta yalnızca Rızâ-i Bârî gözetilmelidir. Yapılan hayırda ise hırsızlık gözetilmemelidir. Tedrisatta sema ve arz usulü esas alınmalıdır ki, Peygamber-Cebrail arasındaki usul de bu idi. Hocaların himmeti, talebenin gayreti azalmış; her şeyi çabuk ve kısa sürede öğrenme/elde etme hırsı artmıştır. Günde ne kadar okunacağı, talebenin alış kabiliyetine bağlıdır.

DEĞERLENDİRME OTURUMU. Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet Görmez.

Katılımcılar: Dr. Mehmet Ali Sarı (rahatsızlığı nedeniyle mazeret bildirip gelememiş), Dr. Abdullah Basfer (başka bir programa katılma gerekçesiyle ayrılmış), Prof. Dr. Emin Aşıkutlu, Prof. Dr. Ahmed Halid Şükrî, Yrd. Doç. Dr. M. Atilla Akdemir ve Doç. Dr. M. Emin Maşalı.

Oturumu açış konuşmasında başkan şunları söyledi: Daha çok pratik neticelerden bahsedilmesini istiyorum. Bu sempozyum vesilesiyle artık bundan önce ve sonra diye bir tabir kullanılacak. Mushafları İnceleme Kurulu'nun isminin değişmesinin üzerinden iki yıl kadar bir zaman geçti ama henüz bir dönüşüm gerçekleştirilmedi. Mealleri inceleyecek bir kurula da şiddetle ihtiyaç var. Türkiye'de 200'ü aşkın meal var. Ancak bu mealleri yazan/yapanların birçoğu Kur'an'ın dilinden bile haberdar değiller. Muhammed Hamdi ile Mehmed Âkif'in bu konudaki mektuplaşmaları çok enteresandır. Bir defasında Elmalılı kendisine; "Senin Kur'an tercümesi üzerinde çalıştığını biliyorum. Şunları göndersen de tab' ve neşretsek" diye yazmış. Büyük şair de ona şöyle cevap vermiş: "O karalamalarımın, Allah'ın muradını zerre kadar yansıttığına inansam, emin olun onları size gönderirdim." Bilhassa akademisyen hocalarımızın bu alanı (Kıraat'i) küçümsediklerini biliyorum. Pratikte neler yapmamız gerektiğini/önerilerini almak istiyorum.

A. H. Şükrî: Konuşmasının neredeyse tamamını takdir ve teşekkür dolu ifadelerle yaptı. Keşke üç gün boyunca tüm oturumları hiç aksatmadan takip eden dinleyicilere 5'er dk.'lık konuşma hakkı verilseydi, o zaman konuları daha iyi müzakere ederdik.

E. Aşıkutlu: Bu bir dönüm noktasıdır. Burada gündeme getirilen üst başlıklar, daha alt başlıklara indirgenerek/ayrılarak bundan sonra başka toplantıların yapılmasının daha iyi olacağını düşünüyorum. Bütün İslâmî ilimlerin temel referans kaynağı Kur'ân-ı Kerîm olduğu halde sadece bizde değil tüm İslâm âleminde onun kıraat ve tilâvetine yeterince önem verilmediği kanaatindeyim. Arap-Türk ağızı, bölgesellik/yerellik meselesine gelince; Kur'an evrensel bir kitap ise, onun okunuş şekli konusunda da bir evrensellik olmalıdır. Bu da kitâbî ve şifâhî kaynaklara müracaatla ve onlara tabi olmakla mümkündür.

M. A. Akdemir: Suudi Arabistan ve Fas'tan sonra III. Uluslararası Kıraat Sempozyumu düzenleyen ülkeyiz. IV. ise, Mısır'ın Tanta şehrinde ki, bunun hemen akabinde tertip edilecektir. Taassubî yaklaşımlarla ve genellemelerle sorunlarımızı çözemeyiz.

M. E. Maşalı: Bu sempozyum, Kıraat'le ilgili problemlerin/tartışma konularının konuşulduğu son toplantı olmalıdır. Bundan sonraki organizasyonlarda sorun merkezli değil, onları tespit ve teşhis etmenin konuşulduğu çözüm üretmeye yönelik toplantılar olmalıdır. Sahih okuyuş hangisidir? Mushaf imlâsı meselesi, kaynaklara inerek yeni ve tüm dünyada kabul görececek yeni bir imlâ sistemi oluşturmalıyız. Bu doğrultuda esas alınacak bir ana nüsha ortaya koymalıyız. Uluslararası Kur'an Yarışması düzenleyen bir ülke olmalıyız artık.

Oturumu ve toplantıyı kapatmaya yönelik son konuşmayı yine başkan yaptı ve şu noktalara parmak bastı: İmlâ birliği meselesi her yerde karşımıza çıkmaktadır. Kur'an yarışması için bu sempozyum tertip heyetini kalıcı kılalım ve bunu daha da zenginleştirmeyi kendilerine bırakarak önümüzdeki 2013 senesinde İstanbul'da bunu hemen yapalım. (Salondan coşkulu alkışlar...) Benim fakülteadaki odamın duvarında M. Said Hatipoğlu hocamın hediye ettiği nefis bir hüsn-i hat levhası vardı. Üzerinde; "أَهْلُ الْحَدِيثِ أَهْلُ النَّبِيِّ..." diye bir ibare yazıyordu. Bir defasında benim de Kur'an hocam olan merhum Demirhan Ünlü odama geldiğinde o levhayı görünce; "أَهْلُ الْقُرْآنِ أَهْلُ اللَّهِ..." diyerek nazirede bulunmuştu. Bunun farkında olmalıyız. Bir Hac vazifesi esnasında Kur'an kıraatiyle beni son derece hislendiren Ramazan Pakdil hocamızın tilâvetiyle hitâmühü misk edelim...

Bu davet üzerine kendileri de uygulanan hocamız, şimdi okuyacağı aşr-ı şerifin, hocası rahmetli Abdurrahman Gürses'ten hıçkırıklar içinde dinlediği ilk Kur'an tilâveti olduğunu belirterek, önce onun ruhuna

ithâfen hâzîrûndan bir *Fatiha* okumalarını istirhâm etti ve ardından kıraatine başladı. Okuduğu yerler ise; 54/*Kamer*, 49-55; 55/*Rahmân*, 1-18; 103/*Asr*, 1-3 idi.

Böylece etkinlik, S: 13.50'de Sayın Başkan'ın *el-Fâtihâ'sı* ve peşisıra toplu hatıra fotoğrafı çektirilmesi ile nihayete erdi.

Bu vesileyle sempozyumun ruhuyla örtüşen birkaç öneride de biz bulunmak istiyoruz:

a) Şeyh'ul-kurrâlık ve Reîsü'l-kurrâlık makamları aktif hâle ve etkin konuma getirilmelidir. Gerekirse kanunlar muvacehesinde bunlar, resmî statüye kavuşturulmalıdır. Sözgelimi; il müftülükleri bünyesindeki Kur'an kursları müdürlükleri, aynı zamanda o ilin Şeyhu'l-kurrâlığını hak eden şahıslara tevdi edilebilir. Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı'nı da temsilî olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Reîsü'l-kurrâsı unvanını haiz zat deruhte edebilir.

b) DİB'in Yurt çapındaki 18 İhtisas Eğitim Merkezi yeniden yapılandırılarak, enstitü hüviyetine büründürülmelidir. Buralardaki öğrenimin yegâne amacı, kalifiye din görevlisi yetiştirmek olmalıdır. Daha açıkçası, Diyanet'in omurgasını teşkil eden bilhassa selâtîn ve merkezî camilerde vazife alacak elemanlar başta olmak üzere nitelikli imam-hatip, müezzin-kayyım ve Kur'an Kursu öğreticileri, artık buralardan çıkmalıdır. Yeni düzenlemeyle YÖK'le koordineli biçimde İlahiyat fakülteleriyle eşgüdüm sağlanarak buralarda birinci devre eğitimlerini bitiren teşkilât mensubu veya personel adayı Yüksek Lisans, ikinci etabı tamamlayanlar da Doktora derecesi almış olarak DİB'in çeşitli kademelerinde kariyer basamaklarını çıkma imkân ve hakkını elde edebilmelidir.

c) Diyanet teşkilâtı bünyesinde kalemiye ve ilmiye sınıfları birbirinden ayrılmalıdır. Daha açıkçası; Diyanî hizmetlerde bürokratik görevler ve bilimsel faaliyetler olmak üzere iki farklı çalışma alanı oluşturmalıdır. Bunlar arasında astlık-üstlük ilişkisi kurulmamalı ve biri diğerine göre özlük hakları itibariyle aşağı-yukarı mertebede tutulmamalıdır ki, aralarında geçişgenlik özendirilmesin. İdarî işlerde istihdam edilen kesimle ilmî faaliyetlerle meşgul olan kesim birbiriyle barışık ve durumlarından memnun olsunlar. Bu meyanda kürsî şeyhlikleri, belki yasalara uygun yeni bir isimlendirmeye tekrar ihdâs edilmelidir. Bu sahada meydana gelebilecek muhtemel boşluklar, başka kurumlarda vazifeli kişilerle doldurulabilir. Kadrosu belki orada kalmak kaydıyla bulunacak bir formülle uzmanlığıyla ilgili konuda –adı mutlaka konularak- DİB bunlardan yararlanma yollarını aramalıdır. Eskiden, bir eğitim kurumunda muallimlik ve müderrislik yapan birinin aynı zamanda bir caminin imamı, hatibi, kürsî şeyhi, dersiâmı olması gibi; bu iş, yasal güvenceye sahip kılınmalıdır.

